

В. С. Батургарєєва, доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: 0000-0003-3879-2237

Н. В. Немеца, кандидат юридичних наук, старший дослідник, учений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України
ORCID: 0000-0002-0567-4296

ГЛОРИФІКАЦІЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ТА ЇЇ УЧАСНИКІВ: ПІДСУМКИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ТА КРИМІНОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ*

Постановка проблеми. Перша чверть ХХІ ст. виявилася насиченою на драматичні явища і події, вплив яких відгукатиметься протягом кількох поколінь, а згадка – назавжди залишиться в аналах історії та пам'яті людської. З одним із таких феноменів якраз й зіштовхнулася Україна. Якщо спробувати представити «екстракт» цього феномену, то стисло його можна сформулювати у такий спосіб: на перехресті доленосних для українського народу подій – відсічі повномасштабній агресії РФ, підсиленої небувалою розмаху інформаційною експансією як ознакою гібридної війни, з одного боку, та невпинного руху нашої держави у тренді глобалізації світового суспільства через запровадження нових засобів комунікації, виникло явище глорифікації образу ворога, його дій, мотивації, наративів тощо, розквіт якого став можливим у системі саме таких координат, як агресія і глобалізація. Примітним є те, що про глорифікацію заговорили всі й одразу – фахівці-правознавці, представники політичних кіл, журналісти й блогери, пересічні громадяни. І крізь призму глорифікаційних наративів суспільство побачило масштабність зрізу тих проблем, які десятиліттями руйнували єдність української нації. Як виявилось, проєкції

цієї проблеми своїми згубними променями пронизують всю матерію суспільного організму. Тому не випадково серйозні наукові розвідки сьогодні сфокусовані на обговоренні глорифікації, яка виявляється відповідною рефлексією на спробу розколу українського суспільства зсередини, аби зменшити в разі тиск глорифікації на виснажений військовою соціальною організацією нашої країни.

Розуміючи ту шкоду, що несе глорифікація російського агресора та його дій для сьогодення та нашого майбутнього, а так само важливість завдань, пов'язаних з забезпеченням інформаційного простору Української держави, на початку війни у березні 2022 р. до КК України законодавцем внесено зміни, якими у ст. 436² встановлено кримінальну відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти України, глорифікацію її учасників. Принагідно зауважимо, що ще у 2021 р. було підготовлено проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)¹, яким пропонувалося

* *Примітка.* Статтю підготовлено на реалізацію проєкту за грантової підтримки НФДУ за темою «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії РФ в Україні» (реєстраційний номер: 2022.01/0060).

¹ Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції) (реєстр. № 5102 від 18.02.2021 р.). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25645>.

доповнити розділ XX Особливої частини КК України відповідною статтею, що містила заборону глорифікації. Але знадобилося більше року, перш ніж запропонована норма з'явилася у законодавстві про кримінальну відповідальність.

І з цього моменту слідчо-судова практика стала вимірюватися сотнями і навіть тисячами зареєстрованих кримінальних проваджень, що є свідченням масовості подібних проявів в українському контексті воєнного життя. Разом із тим на практиці постійно виникають складнощі кримінально-правової оцінки таких дій та водночас констатується недостатня ефективність від застосування арсеналу відповідних засобів правового характеру, попри первісні прогнози стосовно посилення внаслідок прийняття відповідної норми результативності протидії гібридній війні, що її веде держава-агресор проти України, захисту державного суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення патріотичних настроїв у ЗСУ та загалом в українському суспільстві.

Ці та інші аспекти свідчать про великий потенціал наукової розвідки проблеми глорифікації, яка тим не менше перебуває лише на початковому етапі своєї розробки – етапі постановки завдань як таких та емпіричного збору фактів, що мають відношення до явища глорифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Верифікуючи раніше отримані знання й ставлячи нові дослідницькі завдання, треба згадати про тих учених, які виявилися піонерами теоретичних розробок із зазначеної проблематики. Отже, серед учених, що зробили початковий внесок у розв'язання питань глорифікації, не можна не відмітити М. І. Можарівську та А. Ю. Сердечну¹, Р. О. Мовчана², Н. С. Стефанів, А. М. Орлеана та І. В. Берднік³, М. І. Хавро-

¹ Можарівська М. І., Сердечна А. Ю. 'Поняття «глорифікації» як ознаки складу злочину, передбаченого ст.436² КК України' (2023) 79 2 Науковий вісник Ужгородського Національного Університету Серія Право 187–192.

² Мовчан Р. О. 'Кримінально-правова новела про виправдовування збройної агресії російської федерації проти України (ст. 436² КК України): правозастосовні та правотворчі проблеми' (2022) 13(25) Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького Серія Право 197–204.

³ Стефанів Н. С., Орлеан А. М., Берднік І. В. 'Коментар щодо розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111¹ та ст. 436² КК України' Тренінговий центр прокурорів України <https://drive.google.com/file/d/1rONpTVnVtxuuWrMpFkPFuWf9uU9gzMrm/view?fbclid=IwAR30y90bbbTDzZAVi5Kt7bPToVz1NBHx_IeL28vFcV4GWdx-DiqDNU8orM>.

нюка⁴, Ю. В. Шинкарьова та О. О. Коваленко⁵ та ін. Повторимося, переліченими вченими закладено лише початковий фундамент для майбутнього цілісного знання про небезпечне явище глорифікації. До того ж зазначена проблема ще далека від свого розв'язання, адже у режимі реального часу доводиться спостерігати за поширенням випадків глорифікації в українському суспільстві. Це свідчить про те, що теоретикам і практикакам не вдалося опрацювати дійсно ефективних способів обмеження аналізованих протиправних діянь та їх негативних наслідків.

Мета цієї статті – підвести підсумки соціально-правового та кримінологічного дослідження, що здійснювалося групою вчених на базі НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України при грантовій підтримці Національного фонду досліджень України за темою «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні».

Виклад основного матеріалу. Логіка будь-якого серйозного соціально-правового та кримінологічного аналізу суспільно небезпечного явища передбачає збір первинної інформації щодо проявів та наслідків останнього, включаючи експозицію його кількісно-якісної моделі, а так само висунування гіпотез стосовно його походження з тим, щоб опрацювати заходи його нейтралізації або принаймні обмеження негативного впливу розглядуваного явища на суспільні відносини. Дещо відступаючи від суворої послідовності «операцій» аналізу явища глорифікації, вважаємо за доцільне насамперед навести ті основні гіпотези, які були висунуті на початковому етапі дослідження та які знайшли своє підтвердження під час накопичення наукових фактів. Серед таких нами висунуто тезу про те, що явище глорифікації не володіє екзистенційною ознакою «абсолютного, або безумовного, добра» чи «абсолютного, або безумовного, зла»,

⁴ Хавронюк М. 'За виправдовування збройної агресії РФ проти України – кримінальна відповідальність. Аналіз статті 436–2 ККУ із серії науково-практичних коментарів Миколи Хавронюка про зміни до Кримінального кодексу, прийняті під час воєнного стану' <<https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rfproty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>>.

⁵ Шинкарьов Ю. В., Коваленко О. О. 'Правова характеристика поняття «глорифікація» як форми об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 436–2 Кримінального кодексу України' (2022) 36 Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди 23–30.

адже у різних ситуаціях та за різних умов воно набуватиме чи то характеру «безумовного добра», чи то характеру «безумовного зла». Це гіпотетичне знання під час дослідження повністю підтвердилося: у ситуації збройної агресії рф в Україні глорифікація відповідних подій та учасників цієї агресії проявляється у такому екзистенційному ракурсі, як «безумовне зло» для українського суспільства.

Так само знайшла своє підкріплення й гіпотеза про те, що природа явища глорифікації походить від ідеології державного патерналізму, підсиленого почуттям ресентименту, та своєрідного розуміння феномену патріотизму, корені якого слід шукати у минулому, за допомогою якого певною частиною українського населення робляться спроби виправдати й легітимізувати воєнну агресію рф в Україні заради неясних перспектив майбутнього. Під час дослідження (опитування пересічних громадян, фахівців у галузі боротьби зі злочинністю, узагальнення матеріалів слідчо-судової практики) дійсно вдалося знайти підтвердження тому факту, що невдоволеність «мінімальним» набором соціальним благ, що сьогодні надаються в Україні пересічній людині, та розчарування ідеологією хижачького споживання, одним із проявів якого є перманентні корупційні скандали в державі, загострює тугу за «іншим колишнім життям», сприяючи реваншизму патернів минулого.

Слід наголосити й на тому, що цілком підтверджено гіпотезу про мінливий, а значить, у цілому нестійкий характер глорифікації у більшості глорифікаторів, що стало свідчення складного та суперечливого характеру векторів та динаміки аналізованого явища. Така нестабільна векторальність зумовлена змінами настроїв населення, що виявляється реакцією на воєнно-оперативну обстановку на фронті, загостренням соціально-економічної обстановки в країні, регіональними характеристиками тієї чи іншої території, віковими особливостями людини та змінами в її житті тощо. У цьому зв'язку, по-перше, явище глорифікації має схильність до того, щоб стухати або набирати обертів з новою силою; по-друге, воно може виявлятися своєрідною реакцією на удавану або дійсну несправедливість з чийогось боку; по-третє, може виникати феномен «полярної» глорифікації, тобто ситуації, коли людина прославляє протиборчі ідеали, цінності, погляди, ідеї, системи та ін., кардинально змінюючи свою попередню позицію, а інколи й по-

вертаючись до попередньої позиції (рецидив глорифікації).

Сутність ще однієї з основних гіпотез, що підтвердилася під час емпіричної частини дослідження, полягала в тому, що схильність до глорифікації ворога відмічається насамперед у жителів суміжних із рф регіонів України. Пояснення цього факту криється у суто територіальних і часових особливостях: практично безперешкодне спілкування протягом тривалого часу людей – представників різних держав – один з одним зміцнило інтенсивність впливу наративів нібито спільності, схожості та інакшості порівняно, припустимо, з представниками інших регіонів Української держави. Підтвердження цієї тези дозволяє дійти висновку, що вкрай важко піддаватимуться будь-якій «швидкій» корекції ідеали, природа яких зумовлена континуумно-територіальним характером.

Аналізом слідчо-судової практики доведено гіпотезу, що соціальною базою явища глорифікації збройної агресії рф проти України є українські громадяни похилого віку, серед яких чимало уроджених рф та інших республік колишнього СРСР, адже саме на них зроблено акцент як на соціально незахищені в Україні верстви населення та насаджується «проста» для пересічної людини візія про нібито покращення її становища у складі рф у форматі «як колись було у справедливому минулому».

Звісно ж, було висунуто й чимало інших гіпотез¹, підтвердження яких додало змістовних штрихів до розуміння глорифікації російського агресора та його дій.

Верифікація багатьох із перелічених гіпотез потребувала звернення до наявної слідчо-судової практики. Тому є сенс стисло продемонструвати деякі маркери явища глорифікації, що дають уявлення про його кількісно-якісну модель. Для цього звернемося до відомостей Єдиного реєстру досудових розслідувань, оприлюднених на сайті Офісу Генерального прокурора, даних, наведених у Звіті судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження, та результатів опрацювання сформованої під час проведення дослідження емпіричної бази за матеріалами роз-

¹ Докладніше див.: Батиргарєєва В., Нетеса Н. 'Формування гіпотетичного знання про явище глорифікації збройної агресії рф проти України: соціально-правовий вимір' (2023) 46 Питання боротьби зі злочинністю 11–20.

гляду обвинувальних вироків, винесених судами за ст. 436² КК України.

Згідно з офіційними даними, у 2022 р. за ознаками правопорушення, передбаченого ст. 436² КК, обліковано 1354 кримінальні провадження, засуджено 200 осіб. У 2023 р. обліковано 1282 кримінальні провадження, а засуджено 472 особи. За десять місяців 2024 р. офіційно зафіксовано 960 випадків глорифікації. У свою чергу, за 2023–2024 рр. лише 18% осіб, визнаних винними у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436² КК, отримали за рішеннями українських судів реальні покарання, тоді як 82% винних було звільнено від відбування покарання з випробуванням. При цьому на противагу кількісній ізоморфності територіального розподілу облікованих проваджень (з їх превалюванням у Сумській та Одеській областях) із числом засуджених більшу суворість покарань тим не менше можна спостерігати у західних регіонах нашої країни. Як виявило проведене дослідження, більшість винних у глорифікації осіб – чоловіки. На їх частку, за результатами узагальнення судових рішень, припадає 61,0%. Частка жінок відповідно складає 39,0%. Проте таке співвідношення засуджених осіб чоловічої і жіночої статі не відбиває закономірностей так званої загальнокримінальної злочинності, в якій питома вага жінок принаймні учетверо менша за частку осіб жіночої статі у структурі глорифікації.

Зрозуміло, що природа та зміст явища глорифікації українськими громадянами ворога та його дій в Україні цілком та повністю зумовлюється умовами й обставинами, котрі виявляються породженням та у подальшому диктуються зовнішньополітичним курсом країни-агресорки. Подібні умови та обставини під час повномасштабного вторгнення на територію нашої країни охоплюються поняттям воєнно-політичної ситуації, що має місце на конкретний проміжок часу.

Нагадаємо, що певний час після вторгнення рф в Україну у КК України була відсутня стаття, якою б передбачалася кримінальна відповідальність за глорифікацію. У цей час фактично аналізоване явище виявлялося безкарним, як, до речі, й протягом восьми років до того, тобто з початку вторгнення рф на територію України. Таким чином, у глорифікаторів був певний люффт для розгулу їх ідей, посилів, думок та ін. Фактично вони відчували себе безкарними, що не могло не відзна-

чатися на їх манері, формах ретрансляції російських наративів. У цей період часу дії глорифікаторів мали відвертий і «ширий», а за фактом цинічний характер, адже вони відчували себе «напередодні великих подій» – повернення «большого брата» (рос.) та «новими господарями життя».

До мовного та візуального обігу у цей період входить нова злочинна символіка війни, як-от: літери-маркування, стилізації та графічні інтерпретації яких невдовзі почали використовуватися у комунікаціях щодо військової агресії рф проти України, розповсюджуватися у пропагандистських матеріалах, на мітингах та інших публічних заходах, а також відтворювалися на продуктах на підтримку війни в Україні¹; образ «дідів зразка 1945 року, що воювали»; поетика «руського миру» як ідея імперського проєкту розповсюдження рашизму на українських територіях тощо.

Генеральною, так би мовити, ідеєю глорифікації у широкому сенсі цього слова стало насамперед виправдовування російської агресії, а так само звеличення осіб, які здійснюють збройну агресію проти України. «Російський солдат» зображувався як тріумфатор, воїн-визволитель, який виконує сакральну місію об'єднання «належного» великій державі. Такий посил корелювався зі спробою знайти свідчення того, що на нашій землі нібито заздалегідь уже підготовлений ґрунт для нового імперського «світопорядку» росіян. Стрімке просування ворога територією України у перші тижні війни лише укріплювало й множило випадки глорифікації з боку українських громадян збройної агресії рф. Цікаво, що про образ «мученика», що виконує велику місію визволителя, який з'явиться згодом, на цьому етапі взагалі-то й не йшлося.

Перша стратегічна оборонна операція України, котра тривала до травня 2022 р., зірвала первинні плани російських окупантів, змусивши його вивести свої війська з Північно-Західної операційної зони і зосередити бойові дії на кількох операційних напрямках у межах Східної та Південно-Західної операційних зон. Упродовж травня – серпня 2022 року Збройні Сили України провели Дру-

¹ Павленко Т. А. 'Рашизм та символіка воєнного вторгнення Російської Федерації в Україну: характеристика та перспективи протидії' (2023) 7 Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування <https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_7_2023>.

гу стратегічну оборонну операцію¹, яка в цілому виснажила війська російських окупантів і водночас дозволила Силам оборони України накопичити сили й засоби для проведення наступальних дій з метою визволення тимчасово окупованих територій. Зробити це вдалося починаючи з вересня 2022 року під час стратегічної наступальної операції².

У цей період глорифікаційний вал не знижується. Навпаки, гідна відсіч ворогу озлобила глорифікаторів. «Щирість» своїх намірів вони змінили на відверте визнання правомірною збройною агресії рф проти України як своєрідну противагу «розгулу націоналізму». Все частіше серед аргументів «правомірності» згадується про «знуцання бандерівців над жителями Донбасу», «зомбування українського населення англо-американською пропагандою». Образом російської агресії як такої намагаються придати риси «караючого меча та очисного вогню», за допомогою якої можна «врозуміти молодшого брата», що для нього є «істинне» благо.

Від цього моменту кількісні показники фактів реєстрації діянь, кваліфікованих за ст. 436² КК, значно підвищились. Але відбувається одна метаморфоза: якщо глорифікатора викривають, то він виявляє щире каяття і демонструє жаль із приводу своїх дій, тим самим розраховуючи на поблажливість із боку суспільства. Це свідчить про те, що до глорифікаторів починає доходити розуміння того, що бліцкриг провалився й Україну не вдалося поневолити «за три дні», а тому потрібно вибудувати нове «обґрунтування» продовження агресії і попутно шукати нові форми мімікрії під «агресивне націоналістське середовище», аби уникати на майбутнє швидкого викриття своєї діяльності.

У період Першої стратегічної наступальної операції, що тривала протягом вересня – грудня 2022 р.³, глорифікатори почали нарочито висувати на авансцену образ «російського солдата – мученика», скаржитися на підступність союзників України, висловлюватися про необхідність захисту

¹ Печерський А., Букет Є. 'Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф' <<https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/>>.

² Печерський А., Букет Є. 'Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф' <<https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/>>.

³ Печерський А., Букет Є. 'Хронологія російсько-української війни: етапи відсічі вторгнення рф' <<https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/>>.

росії від «агресії» української сторони. Відповідно основним нарративом глорифікаційних фантазій став вислів про те, що «там, де росія, там мир». Українці нібито не розуміють безперспективність свого становища і відкидають руку допомоги москви – встановити міцний мир і запровадити еру тисячі років процвітання. На додаток до «потужної аргументації» стали додавати й тези про зговор західних сил із тим, щоб знищити всіх українців і захопити родючі землі. І щоб цього не сталося «російський солдат-мученик» губить своє життя, аби не допустити «фатальної несправедливості». Фоном все частіше й частіше тут звучать фрази про світлі часи СРСР, про те, що «все боялись нас», «никто не мог напасть на нас» (рос.) тощо. Тобто за фактом віддалення лінії фронту нарративи глорифікаторів набували характеру скиглення і констатації несправедливості через підступний зговор. У цілому глорифікатори почали бути обережними у своїх діях, висловлюваннях, маскуючи їх під тугу за минулим.

Під час Третьої стратегічної оборонної операції (від початку 2023 р. й до травня 2024 р.) глорифікатори ще більше заговорили про те, що росія – синонім слова «мир», що заморські господарі виснажують у такий спосіб Європу і не дозволяють Україні сісти за стіл перемовин. Показники кримінально-правової статистики продовжували свідчити про вал глорифікаційних справ. Глорифікатори остаточно укріпилися у думці, що вторгнення рф в Україну стало єдино правильним, неминучим кроком, щоб не допустити поглинання України «підступним ворогом». Тобто, переважаючою формою виразу явища глорифікації й на цьому етапі стало виправдовування збройної агресії рф проти України, причому виправдовування жорстке, безальтернативне. При цьому цікаво відмітити, що події в Україні, котрі мали місце починаючи з 2014 року, все рідше й рідше стали висвітлюватися у глорифікаційному контексті як внутрішній громадянський конфлікт. Пояснення цього факту полягає в тому, що відбулося укрупнення образу «ворога руського миру» до рангу «західного зла», адже «бандеровці» як «актори», що виконують головні ролі у виставі світового рівня, на яку у душі імперських замашок претендувала росія, не є достатньо вагомими в очах світової спільноти. Що стосується російського електорату, то його увага поступово так само переключається «з лютих бандерівців» на «західне зло», яке цих «бандерів-

ців» підгодовує зброєю. Росія, «звільнюючи» Україну, уявляється тепер таким собі запобіжником Третьої світової війни. Отже, на мові глорифікаторів загроза «майбутньому» України, якщо росія не втрутилася б, все більше й більше проектується як загроза самій росії.

У цей період, не дивлячись на перехід глорифікаторів, так би мовити, у глуху оборону, у їх середовищі виокремлюються затяті нарративісти «руського миру», котрі всіма доступними засобами намагаються донести відповідні ідеї до українського населення.

У першій декаді травня 2024 р. розпочалася Перша стратегічна наступально-оборонна операція. Це найбільш важкий у фізичному, моральному й психологічному плані етап війни. В українському суспільстві все гостріше відчувається наростаюча втома населення України від війни, особливо тих регіонів, що є віддаленими від зони ведення бойових дій, що призвело до сплеску глорифікаційних настроїв у контексті безперспективності воювати із «сильним» ворогом та поширення ідей про необхідність найскорішого завершення війни шляхом переговорів навіть на умовах, вигідних державі-агресору.

Підсилило цей ефект й набрання 18 травня 2024 р. чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку» від 11 квітня 2024 р. №3633-ІХ, що супроводжувалося посиленням заходів із мобілізації. Неподібно випадки насильницької мобілізації лише живили й продовжують підживлювати ґрунт для поширення глорифікаційних ідей, спрямованих на зрив мобілізації. У цей період відбувається, так би мовити, розширення контингенту глорифікаторів за рахунок ще вчорашніх проукраїнські налаштованих громадян, що дозволяє виявити нову групу, умовно кажучи, «вимушених глорифікаторів» – осіб, загнаних у глухий кут. В їх риторичі все частіше лунає лейтмотив безвиході ситуації та небажання віддавати життя за Батьківщину, а отже, й готовність до «худого миру» на будь-яких умовах. Звісно, що не в останню чергу такі настрої зумовлюються й ставленням світової спільноти до подій в Україні, адже будь-яке послаблення або уповільнення темпів надання Україні міжнародної військової допомоги, а також ситуативне посилення проросійських лобістських позицій

у світі істотним чином корегує подібні настрої українського суспільства. Так, нерішуча позиція світових партнерів в українському питанні сприймається свідомими закоренілими глорифікаторами як «страх» всього світу перед могутньою росією, а ситуативними глорифікаторами – як черговий привід заговорити про те, що мир можливий лише на умовах росії.

Відвертий терор цивільного населення України, що значно посилюється саме у період цього етапу, жажливі наслідки російської окупації (масові убивства, позасудові страти, застосування тортур до військовослужбовців і цивільних осіб, зникнення українських громадян без вісті, недотримання норм міжнародного гуманітарного права щодо законів і звичаїв ведення війни тощо) дають глорифікаторам підстави говорити про інсценування всіх цих подій Україною з тим, щоб перекласти вину на росію та підштовхнути Захід до більш рішучих дій стосовно росії. Тобто, в очах прихильників «руського миру» формується образ української влади – диктатора, агресора. Самі ж глорифікатори стають більш озлобленими, безкомпромісними, але водночас скритнішими та обережнішими, що зумовлено, в тому числі, оприлюдненням в інформаційних ресурсах численних фактів викриття колаборантів і глорифікаторів та притягнення їх до кримінальної відповідальності. І тут для них, до речі, своєрідним прихованим самовираженням стала мова емодзі, яка чітко відбиває несхвальне ставлення до рішень уряду, до досягнень ЗСУ, зневіру в них і взагалі в перемогу над ворогом.

Маючи таку розлогу палітру негативних проявів і наслідків явища глорифікації, закономірно постає питання про систему заходів щодо забезпечення українського суспільства від пропагандистської іржі. Попередньо зауважимо, що у підґрунті будь-якого *modus operandi* має знаходитися ідея. І чим чіткішою є ця ідея, тим логічніше виглядатимуть кроки, спрямовані на її реалізацію.

Основна ідея розробки системи запобіжних заходів щодо явища глорифікації – знизити рівень тиску глорифікації до контрольованого суспільством, навчившись виявляти ці факти, ідентифікувати осіб, що виявляються рупорами глорифікації, всебічно прораховувати чисельні наслідки від цієї протиправної діяльності, з тим, щоб якомога ефективніше й швидше впливати як на саме явище, так і на його агентів, нейтралізуючи або принаймні обмежуючи деструктивну дію ворожих нарративів.

Оптимальною формою представлення й реалізації розроблених заходів уявляється документ концептуального характеру. На його основі згодом має бути розроблений план дій, що передбачатиме стратегічні напрями, котрими охоплюватиметься певний набір заходів, переважна частина яких за своїм характером є невідкладними. Ці заходи реалізовуватимуться як під воєнного стану, так й у повоєнний період, в якому ще можуть мати місце окремі наслідки російської агресії у вигляді глорифікаційних думок, висловлювань, «інтерпретацій» ворожих наративів тощо. У цьому плані визначатимуться об'єкти й суб'єкти запобіжної діяльності, конкретні заходи, відповідальні виконавці та строки реалізації заходів, критерії досягнутого ефекту тощо.

Щоб представити зазначену систему заходів, необхідно навести відповідну тезу, що виконуватиме роль методологічного орієнтиру під час визначення та впровадження зазначених заходів.

Глорифікація, будучи складним за своєю природою явищем, у своєму розвитку проходить кілька етапів. Тут ми послуговуємося оригінальною ідеєю, висловленою Д. О. Куковинець – одним із членів творчої команди, що працювала над реалізацією проекту. На думку вченої, наочно такий розвиток може бути зображений у вигляді піраміди, яку умовно можна позначити як «піраміда глорифікації», кожний наступний рівень якої підсилюється за рахунок попереднього¹.

В основі подібної піраміди лежить упереджене ставлення до всього українського (від мови й культури до політики та, власне, ідей державності, згуртованості нації тощо). Умовно цей рівень можна іменувати базовим.

Коріння такого упередженого ставлення, а фактично світогляду, тісно переплетені з політикою русифікації, за якої «українськість» сприймалася як щось «далеке», «чуже», «нав'язане», «штучне», що, зі свого боку, стало поживним ґрунтом для ретрансляції проросійських наративів та «натхнення» ідеями «руського миру». Однак на цьому рівні глорифікаційна активність ще не набуває кримінально караної форми, адже тут скоріше превалюють настрої, аніж продумана логіка переймання абсолютно шкідливого контексту.

¹ Рукопис щодо заходів протидії глорифікації в Україні. Архівні матеріали НДІВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за проектом «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» за підтримки НФДУ (реєстр. № 186/0060) (2024).

Другий рівень цієї піраміди являє собою ядро глорифікації. Він знаменує перехід від невдоволення й упередження до відверто глорифікаційної риторики, спрямованої на підтримку загарбницької політики рф (виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії рф проти України та тимчасової окупації частини території України, прославлення певних осіб, виготовлення та поширення глорифікаційних матеріалів). Характерною особливістю глорифікації на цьому етапі, як підкреслює Д. О. Куковинець, є те, що особа не виходить за межі «простої» трансляції власної позиції, тобто її поведінка не має характеру цілеспрямованої системної агітації на користь курсу країни-агресорки, ще не націлена на залучення широких верств населення до антиукраїнської діяльності тощо².

У випадку переходу від «простої» активності до відкритого нав'язування іншим свого світогляду глорифікація сягає третього (найвищого) рівня свого розвитку. Прославлення ворога та ворожих дій при цьому нерідко набуває характеру, так би мовити, професійної діяльності, оскільки вона (ця діяльність) може бути пов'язана з організацією публічних заходів або кампаній, спрямованих на залучення нових adeptів «руського миру», тиражуванням пропагандистських матеріалів, налагодженням співпраці із російськими та проросійськими агентами впливу тощо. Фактично на цьому етапі глорифікація набуває рис організованого контрольованого явища, що стає складовою інформаційної війни рф проти України.

Як видається, розробка дієвої системи заходів запобігання має стосуватися кожного із виокремлених рівнів. Таким чином, на кожен із перелічених вище рівнів глорифікації з метою забезпечення українського суспільства від негативних її проявів має націлюватися відповідний стратегічний напрям запобіжного характеру. Крім того, з огляду на таке бачення глорифікації кожному стратегічному напрямку корелюють основні виклики, що, у свою чергу, диктують завдання, котрі потрібно розв'язати, запроваджуючи запобіжні заходи, та можливі шляхи реалізації останніх.

Так, на базовому рівні глорифікації основними викликами, які потребують негайного вирішення,

² Рукопис щодо заходів протидії глорифікації в Україні. Архівні матеріали НДІВПЗ ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України за проектом «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні» за підтримки НФДУ (реєстр. № 186/0060) (2024).

є такі: невдоволення частини громадян України державною політикою підтримки населення в умовах війни, що підриває довіру до державних інституцій; нав'язування комплексу меншовартості окремим регіонам та соціальним групам; активна антиукраїнська пропаганда, а також недостатня поінформованість і низький рівень інформаційної гігієни серед населення.

На другому рівні глорифікації основні виклики вбачаються у такому: ворожа пропаганда, яка проникає у свідомість українців через активне використання агресором власних медіа та інформаційних ресурсів на окупованих територіях. Це сприяє формуванню симпатій до окупантів, виправданню їх насильницьких дій та підриву довіри до державної політики, стратегічного курсу України, а також до державних і громадських інституцій; інформаційні маніпуляції, коли учасники інформаційного простору використовують дезінформацію для дискредитації державних інституцій, ЗСУ, громадянського суспільства та міжнародних партнерів. Це спонукає людей сумніватися у фактах і переоцінювати події; неможливість чіткої ідентифікації ворога, оскільки він маскує свої дії під привабливі для частини українців гасла, такі як «патріотизм», «братерство», «протистояння Заходу» чи «захист традиційних цінностей» та ін.; поширення ідеології «руського миру» через релігійні організації, які використовують духовну платформу для трансляції ворожих наративів.

Відповідно ключовими викликами на третьому глорифікаційному рівні є: масова дезінформація, яка включає поширення фейкових новин, маніпуляції фактами та перекичування історії для піднесення дій ворожої сторони, створення образів «героя» та «визволителя» через соціальні мережі та медіа з боку відомих медійних осіб, інфлюенсерів, блогерів, так званих воєнних експертів тощо, наслідком чого стає дезорієнтація пересічної людини в інформаційному просторі; безпрецедентне поширення явища інфоагресії в українському та зарубіжному сегментах через дії відомих глорифікаторів, що призводить до радикалізації суспільства, вчинення його окремими представниками суспільно небезпечних діянь – від кримінальних правопорушень на ґрунті ненависті до замахів на територіальну цілісність, випадків колабораційної діяльності, диверсій, тероризму, самовільного залишення військової частини або місця служби, дезертирства тощо; постійний психологічний тиск,

що здійснюється через медіа, соціальні мережі та культурні продукти (фільми, музика тощо), що спрямований на: поширення страху та переконання у невідворотності поразки, формування симпатії до ворога, зображення його дій як справедливих і непереможних, підміну українських цінностей обіцянками стабільності та безпеки шляхом позиціонування ворога як «захисника традиційних цінностей», «легітимної сили» та «гаранта стабільності» в будь-якому питанні.

Висновки. Проведення соціально-правового та кримінологічного дослідження явища глорифікації збройної агресії та її учасників дозволило розкрити природу цього феномену та внаслідок підтвердження висунутих на початку дослідження гіпотез сформуванню базис знання.

1. Підтвердження первинних гіпотез про природу, структуру, походження та логіку розвитку явища глорифікації дозволило сформуванню цілісного соціально-правового та кримінологічного знання та запропонувати шляхи зменшення тиску глорифікації на українське суспільство. Гіпотезами, що підтвердилися у ході дослідження, зокрема, є такі: а) явище глорифікації не володіє екзистенційною ознакою «абсолютного, або безумовного, добра» чи «абсолютного, або безумовного, зла», проте у ситуації збройної агресії рф проти України глорифікація такої агресії та її учасників проявляється в екзистенційному ракурсі «безумовне зло» для українського суспільства; б) сутність явища глорифікації базується на ідеології державного патерналізму та своєрідного розуміння феномену патріотизму, корені якого слід шукати в минулому, за допомогою якого певною частиною українського населення робляться спроби виправдати й легітимізувати воєнну агресію рф в Україні заради неясних перспектив майбутнього; в) явище глорифікації вирізняється мінливим й нестійким характером, що зумовлює нерідко зміну наративів та динаміку цього феномену; г) схильність до глорифікації збройної агресії та її учасників відмічається насамперед у жителів суміжних із рф регіонів України; д) соціальну базу глорифікаторів здебільшого складають українські громадяни похилого віку; та ін.

2. Співвідношення ураженості території України явищем глорифікації та рефлексії соціуму в особі судової влади на її прояви наочно продемонстрували результати узагальнення судової практики за ст. 436² КК. Так, на противагу кількіс-

ній ізоморфності територіального розподілу облікованих проваджень (з їх превалюванням у Сумській та Одеській областях) числу засуджених більш суворі покарання глорифікаторам виносили суди із західних регіонів нашої країни.

3. Зміст глорифікаційних наративів, зовнішні форми, масштаби та інтенсивність глорифікації зумовлюються умовами та обставинами, які охоплюються поняттям воєнно-політичної ситуації. Під воєнно-політичною ситуацією слід розуміти сукупність обставин й умов насамперед військового та політичного характеру, які визначають стан країни або регіону під час бойового зіткнення протиборчих сторін будь-якого масштабу – чи то локального, чи то загальнодержавного значення. Нею охоплюються принаймні такі аспекти: 1) військові події; 2) політичні рішення, що включають дії урядів, міжнародних організацій та інших політичних гравців на політичній карті світу щодо вирішення чи подальшої ескалації конфліктів; 3) внутрішня політична ситуація у країні, що потерпає від агресивних дій; 4) міжнародні відносини (вплив інших держав або міжнародних організацій на конфлікт через дипломатію, економічні санкції, підтримка однієї зі сторін матеріальними засобами, зброєю, людським ресурсом, пред-

метами гуманітарного призначення, наданням притулку для біженців тощо).

4. Спрогнозувати подальший хід подій та ситуацію з тематикою глорифікації на теперішньому етапі дуже важко, так само як і спрогнозувати, скільки і яких ще етапів буде у цій виснажливій російсько-українській війні, адже багато чого залежить від бойового духу та можливостей сил безпеки та оборони України, підтримки міжнародних партнерів, рішень уряду, які нерідко є вимушено непопулярними, ситуації із соціальними протиріччями в українському суспільстві, готовності українців боротися за свою державність та самовизначення.

5. Основна ідея розробки системи запобіжних заходів щодо явища глорифікації полягає у зниженні рівня тиску глорифікації до контрольованого суспільством, навчившись виявляти ці факти, ідентифікувати осіб, що виявляються рупорами глорифікації, всебічно прораховувати чисельні наслідки від цієї протиправної діяльності, з тим, щоб якомога ефективніше й швидше впливати як на саме явище, так і на його агентів, нейтралізуючи або принаймні обмежуючи деструктивну дію ворожих наративів.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za vyhotovlennia ta poshyrennia zaboronenoї informatsiinoї produktsii) vid 18 .02.2021 r. № 5102. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/25645> (in Ukrainian).

Bibliography

Journal articles

1. Batyrhareieva V., Netesa N. 'Formuvannia hipotetychnoho znannia pro yavyshe hloryfikatsii zbroinoї ahresii rf proty Ukrainy: sotsialno-pravovyi vymir' [Formation of hypothetical knowledge about the phenomenon of glorification of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine: socio-legal dimension] (2023) 46 Pytannia borotby zi zlochynnistiu 11–20 (in Ukrainian).
2. Movchan R. O. 'Kryminalno-pravova novela pro vypravdovuvannia zbroinoї ahresii rosiiskoi federatsii proty Ukrainy (st. 436² KK Ukrainy): pravozastosovni ta pravotvorchi problemy' [Criminal law novel on justification of the armed aggression of the russian federation against Ukraine (Article 436² of the Criminal Code of Ukraine): law enforcement and lawmaking problems] (2022) 13(25) Naukovo-informatsiinyi visnyk Ivano-Frankivskoho universytetu prava imeni Korolia Danyla Halytskoho Serii Pravo 197–204 (in Ukrainian).
3. Mozharivska M. I., Serdechna A. Yu. 'Poniattia «hloryfikatsii» yak oznaky skladu zlochynu, peredbachenoho st.436² KK Ukrainy' [The concept of «glorification» as a sign of the crime under Article 436² of the Criminal Code of Ukraine] (2023) 79(2) Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu Serii Pravo 187–192 (in Ukrainian).
4. Pavlenko T. A. 'Rashyzm ta symvolika voiennoho vtorhnnennia Rosiiskoi Federatsii v Ukrainu: kharakterystyka ta perspektyvy protydii' [Rashism and symbolism of the Russian Federation's military invasion of Ukraine: characteristics and prospects for counteraction] (2023) 7 Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia https://reicst.com.ua/pmtl/issue/view/issue_7_2023 (in Ukrainian).

5. Shynkarov Yu. V., Kovalenko O. O. 'Pravova kharakterystyka poniattia «hloryfikatsiia» yak formy ob'iektyvnoi storony skladu kryminalnoho pravoporushennia, peredbachenoho st. 436–2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy' [Legal characteristics of the concept of «glorification» as a form of the objective side of the criminal offense under Article 436–2 of the Criminal Code of Ukraine] (2022) 36 Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody 23–30 (in Ukrainian).

Websites

6. Khavroniuk M. 'Za vypravdovuvannia zbroinoi ahresii RF proty Ukrainy – kryminalna vidpovidalnist. Analiz statii 436–2 KКУ iz serii naukovo-praktychnykh komentariiv Mykoly Khavroniuka pro zminy do Kryminalnoho kodeksu, pryiniati pid chas voiennoho stanu' [Criminal liability for justifying the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. Analysis of Article 436–2 of the CCU from a series of scientific and practical comments by Mykola Khavroniuk on amendments to the Criminal Code adopted during martial law] <<https://pravo.org.ua/blogs/vypravdovuvannya-zbrojnoyi-agresiyi-rf-proty-ukrayiny-kryminalna-vidpovidalnist/>> (in Ukrainian).
7. Pecherskyi A., Buket Ye. 'Khronolohiia rosijsko-ukrainskoi viiny: etapy vidsichi vtorhnennia rf' [Chronology of the Russian-Ukrainian war: stages of repulsion of the Russian invasion] <<https://armyinform.com.ua/2023/02/24/hronologiya-rosijsko-ukrayinskoyi-vijny-etapy-vidsichi-vtorgnennya-rf/>> (in Ukrainian).
8. Stefaniv N. S., Orlean A. M., Berdnik I. V. 'Komentar shchodo rozmezhuvannia skladiv kryminalnykh pravoporushen, peredbachenykh ch. 1 st. 111¹ ta st. 436² KK Ukrainy' [Commentary on the distinction between criminal offenses under Part 1 of Art. 111¹ and Art. 436² of the Criminal Code of Ukraine] Treninhovyi tseentr prokuroriv Ukrainy <https://drive.google.com/file/d/1rONpTVnBtxuuWrMpFkPFuwf9uU9gzMrm/view?fbclid=IwAR30y90bbbTDzZAVi5Kt7bPToVzlHBHx_IeL28vFcV4GWdx-DiqDNU8orM> (in Ukrainian).

Archives

9. 'Rukopys shchodo zakhodiv protydii hloryfikatsii v Ukraini' Arkhivni materialy NDIVPZ im. akad. V. V. Stashysa NAPrN Ukrainy za proiekтом «Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydii hloryfikatsii zbroinoi ahresii rf v Ukraini» za pidtrymky NFDU (reiestr. № 186/0060) (2024) (in Ukrainian).

Батургарєва В. С., Нетеса Н. В.

Глорифікація збройної агресії та її учасників: підсумки соціально-правового та кримінологічного аналізу

У науковій статті підведено підсумки соціально-правового та кримінологічного дослідження явища глорифікації збройної агресії та її учасників, що здійснювалося в межах грантового проєкту за підтримки Національного фонду досліджень України за темою «Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії глорифікації збройної агресії рф в Україні».

У роботі викладено первинні гіпотези про природу, структуру, походження та логіку розвитку явища глорифікації, які були підтверджені в ході проведеного дослідження. Серед таких гіпотез виокремлені наступні: а) явище глорифікації не володіє екзистенційною ознакою «абсолютного, або безумовного, добра» чи «абсолютного, або безумовного, зла», проте у ситуації збройної агресії рф проти України глорифікація в екзистенційному ракурсі є «безумовним злом» для українського суспільства; б) сутність явища глорифікації базується на ідеології державного патерналізму та своєрідного розуміння феномену патріотизму; в) явище глорифікації вирізняється мінливим й нестійким характером, що зумовлює його динаміку; г) схильність до глорифікації збройної агресії та її учасників відмічається насамперед у жителів суміжних із рф регіонів України; д) соціальну базу глорифікаторів здебільшого складають українські громадяни похилого віку; та ін.

Окрему увагу в статті приділено з'ясуванню взаємозв'язку між змістом глорифікаційних наративів, зовнішніми формами, масштабами та інтенсивністю глорифікації та воєнно-політичною ситуацією в Україні. При цьому наголошено на важкості прогнозування подальшого ходу подій та ситуації з тематикою глорифікації через багатовекторність чинників, які їх визначають – як внутрішньодержавних, так і зовнішньополітичних.

У підсумку підкреслено, що основна ідея розробки системи запобіжних заходів щодо явища глорифікації полягає у зниженні рівня тиску глорифікації до контрольованого суспільством, що включає вміння виявляти ці факти, ідентифікувати осіб, що є рупорами глорифікації, всебічно прораховувати чисельні наслідки від цієї проти-правної діяльності.

Ключові слова: глорифікація, збройна агресія, пропаганда, дезінформація, наративи, кримінальне правопорушення, заходи запобігання.

Batyrgareieva V. S., Netesa N. V.

Glorification of armed aggression and its participants: results of socio-legal and criminological analysis

This scientific article summarizes the socio-legal and criminological research of the phenomenon of glorification of armed aggression and its participants. The study was conducted as part of a grant project supported by the National Research Foundation of Ukraine under the theme «Criminal-legal and criminological foundations for combating the glorification of armed aggression by the Russian Federation in Ukraine».

The article presents initial hypotheses regarding the nature, structure, origins, and developmental logic of the phenomenon of glorification, which were confirmed during the research. These hypotheses include: a) the phenomenon of glorification does not inherently possess the existential qualities of «absolute or unconditional good» or «absolute or unconditional evil», however, in the context of Russia's armed aggression against Ukraine, glorification is existentially regarded as «unconditional evil» for Ukrainian society; b) the essence of glorification is rooted in the ideology of state paternalism and a particular understanding of the phenomenon of patriotism; c) glorification is characterized by a mutable and unstable nature, which drives its dynamics; d) a predisposition to glorify armed aggression and its participants is primarily observed among residents of Ukrainian regions bordering Russia; e) the social base of glorifiers largely consists of elderly Ukrainian citizens.

The article pays special attention to the relationship between the content of glorification narratives, their external manifestations, the scale and intensity of glorification, and the military-political situation in Ukraine. It highlights the difficulty of predicting future developments and the evolution of the phenomenon due to the multifaceted nature of influencing factors, including both domestic and foreign political elements.

In conclusion, the article emphasizes that the primary goal in developing preventive measures against the phenomenon of glorification is to reduce its societal pressure to a level controllable by the community. This includes the ability to identify instances of glorification, recognize individuals propagating it and comprehensively assess the consequences of such illegal activities.

Keywords: *glorification, armed aggression, propaganda, disinformation, narratives, criminal offense, preventive measures.*

Стаття надійшла до редакції: 10.10.2024 р.

Прийнята до друку: 20.11.2024 р.